

Діячі освіти, культури і науки на Поділлі

УДК [929МАРКОВИЧ:070](477.44)“1917/1920”

В.О.Гандзюк

Дмитро Маркович – громадський діяч, редактор, публіцист

У статті розглядаються основні напрямки громадської, редакторської діяльності та публіцистичний доробок Д.Марковича в добу українського державотворення 1917–1920 рр.

Ключові слова: Дмитро Маркович, громадський діяч, редактор, публіцист, Українська революція, патріотизм, преса, самостійна держава.

Дмитро Маркович – державний та громадський діяч, який у добу національно-визвольних змагань 1917–1920 рр. закладав міцні підвалини незалежності України. У сучасному українознавстві його багатогранна постать дає змогу вітчизняним науковцям глибше пізнати світогляд цього щирого патріота рідної землі, великого поборника української культури, а також після майже повного забуття переосмислити історію душі та думки нашого народу. Досі такі дослідники як С.Єфремов, О.Засенко, Н.Осьмак, Є.Чикаленко, С.Русова, О.Міщенко, В.Піддубняк, Я.Рекрут та інші розглядали лише основні етапи життя, професійної діяльності Д.Марковича. Крізь призму літературної творчості він поставав як талановитий письменник. Однак досить побіжно в цілісному портреті славетного співвітчизника знаходимо штрихи його здобутків у журналістиці.

Мета цієї статті – розкрити основні напрямки громадської діяльності, редакторської роботи Д.Марковича, проаналізувати його публіцистичну спадщину.

Із Вінницею Д.Марковича доля звела ще у 1913 р., коли він переїхав сюди з с.Михайлівців Острозького повіту на Волині та придбав у власність

будинку у Старому місті. Із 1915 р. він працював над об'єднанням усіх кредитних та ощадно-позичкових товариств Поділля в єдиний губернський центр "Подільський Союз кредитових та ощадно-позичкових товариств" під скороченою назвою "Подільський Союз-Банк". 1 листопада 1915 р. був обраний головою правління цієї організації [1, арк. 1-1 зв.].

У Вінниці Д.Маркович займався громадською діяльністю. Історичні обставини змусили його взятися за перо й вилити свої переживання на папір. В оповіданні "Мій сон" автор відтворив реалістичні картини тодішнього суспільного становища, в якому "...не живеш, а животиєш. Навколо звірячі інстинкти, людина людину їсть, дикі вандали воюють – грабують людей, палять, нищать. Люди голодують, замерзають... Тільки й одпочинку – це заснуть і хоч на годину не бачити, не чути й не жити, завмерти" [8, с. 433]. Але й уві сні ці жахи переслідують його. Бо хіба можна спокійно спати, коли говорять "тебя нет, не было и не будет". Письменник засуджував і війну, і самодержавну національну політику, що перешкождала розвитку національної мови, культури, духовного життя.

У революційному 1917 р. Д.Маркович брав участь в українському національному русі, головував на багатьох загальних зборах із різних питань [1, арк. 1-1 зв.].

На заклик Української Центральної Ради до єднання на Поділлі активно почали проводитись заходи українського національного спрямування, фундаторами яких стали свідомі українці, серед них – лідерство та ініціатива належала Д.Марковичу [13, с. 168]. Він добре розумів, що для організації широких агітаційних заходів українській потрібний український друкований орган, через який можна було б донести до численної української громади важливі документи УЦР та місцевих українських громадських організацій. Відтак із ініціативи кооперативного товариства "Воля" (на паях) 5 травня 1917 р. було терміново засновано український політичний та економічний журнал "Подільська воля" [12, с. 1].

За короткий організаційний термін редакційний комітет на чолі з Д.Марковичем видав перше число тижневика, в якому було оприлюднено основну мету видання: "Має своїм завданням обстоювати інтереси селянських і робітничих мас, ширити серед народу високі ідеали волі, рівності і братерства, а також добиватись автономії України" [12, с. 2]. У редакційній статті від імені комітету автор виклав власні політичні погляди на майбутнє України, і вони збігалися з бажанням більшості українців жити у федеративних відносинах, але єдиної демократичної Росії. "Бачити наш нарід освіченим, культурним та достойним членом в сім'ї всіх народів було мрією

всякого щирого українця”, – констатував редактор і закликав усіх громадян підтримати заснований часопис [12, с. 3]. Крім питань політичного моменту, тижневик публікував літературні доробки, статті з питань розвитку української культури й освіти відомих на Поділлі діячів. Зокрема, протягом 1917 р. майже у кожному числі часопису подавалися вірші Н.Лисого, статті Є.Щириці, В.Боржковського, М.Литвицького, Г.Шіянова, Д.Зосіматю та ін.

Д.Марковичу вдалось організувати жваву участь подолян у створенні “Українського фонду”, який мав служити національним інтересам України та піднімати освітній рівень населення. “Ми з неволі мовчали, – писав він на сторінках тижневика, – й час настав нам знати, вчитись, читати, єднатись, організовуватись” [12, с. 4].

Дещо пізніше через активізацію громадської діяльності та брак часу Д.Маркович не мав можливості подавати свої нові праці, тому обмежувався короткими редакційними статтями. В архівних фондах зберігся “Лист до читача”, датований 17 серпня 1917 р., в якому автор широко радіє успіхам Центральної Ради в справі національного відродження України, потверджуючи, що тепер його “віра й надія у силу й правду народа здійснилася”. Публіцист оптимістично проголошує: “...Ненависть до насильства дасть нові молоді сили, й наша красна література розвіється пишним квітом. Може, коли хутко не одвезуть моє тіло на цвинтар, молоде сильне життя моєї безліч коханої України й мене змолодить, і дасть сили написати сучасне, прекрасне, радісне – як саме життя, молоде, вільне, сильне” [8, с. 29].

За короткий час проживання у Вінниці Д.Маркович зумів набути високого авторитету серед мешканців міста та стати одним із лідерів української громади. Високі моральні якості, неабияка виваженість і мудрість у рішеннях дозволила йому бути радним Вінницького повітового земства, очолити українську фракцію в губернських земських зборах і ефективно відстоювати інтереси народної освіти та інші потреби української частини населення краю [14, с. 33]. Завдячуючи його активній громадській позиції та особистому авторитету, в губернії було організовано масові маніфестації на підтримку та впровадження в життя Універсалів УЦР та організації протидії більшовицьким виступам.

Співець української революції Олександр Олесь, якого просто неможливо запідозрити в нещирості, у своєму поетичному посланні зарахував Д.Марковича до світочів української нації, що “вміли серце рвати і кидати іскри золоті”, але ще мали єдиний привілей – “умирати на хресті”:

В часи наруги і знущання,
В часи завій і всіх незгод

Ти не звалив хреста страждання,
Ти не покинув свій народ.
Ти вів його рукою брата,
Ти в темну ніч йому зорів.
Була тобі мужицька хата
Миліш позначених домів.
("Д.Марковичу", 1918)

Самовіддана, плідна праця Д.Марковича на посаді голови правління кредитного союзу, на чолі Губернської української ради, радного Міської думи, повітових і губернських зборів, редактора журналу "Подільська воля" сприяла консолідації всіх національних сил навколо ідеї автономії України та встановлення демократичних норм проживання на українських територіях. Однак події жовтня 1917 р. та більшовицький заколот у Вінниці вніс незворотні корективи у його життя. Д.Маркович був змушений залишити свої громадські справи та змінити місце проживання. Утворення Центральною Радою нових українських державних інституцій змінило і його напрямок діяльності. Запрошення на посаду старшого прокурора Генерального суду змусило Д.Марковича переїхати до Києва й осягати нові, надзвичайно відповідальні обов'язки [9, с. 1470].

Після поразки УЦР, за часів Української Держави гетьмана П.Скоропадського, незаперечний авторитет серед українського суспільства не дозволив застосувати проти Д.Марковича жодних репресій та переслідувань. Навпаки, гетьман затвердив його у складі створеного Державного Сенату. Серед 48 іменованих сенаторів Д.Маркович став прокурором Генерального суду. Погодитися на пропозицію обіймати таку високу посаду він вирішив тільки тому, що сам хотів перевірити, чим живе і дихає гетьман, куди веде Україну. "Коли я був у Скоропадського, – писав Д.Маркович, – він присягався мені, що любить Україну й хоче її самостійності, – а я не вірив йому і сказав йому в очі: "Глядіть, як це окажется неправда, то прокляне вас Україна і я проклянущу" [8, с. 455]. І коли П.Скоропадський проголосив федерацію з Росією, Дмитро Васильович рішуче розірвав з ним стосунки: "Я прокляв його, так само щиро прокляв, як і Миколу II" [7, с. 293].

До Вінниці Д.Маркович знову переїхав наприкінці 1918 р., коли в Україні було проголошено уряд Директорії на чолі з В.Чехівським. Сидячи "в теплій хаті, біля своєї милої, безцінної дружини, під її ніжним доглядом", він сподівався "одпочити, од'їстися і тоді повернутися до роботи". Із такими думками звертався Д.Маркович у листі 31 грудня 1918 р. до свого товариша в.о. міністра юстиції УНР С.Шелухіна: "Дай, Боже, провести

1919 р. спокійніше і набути волю з умом зберегти” [11, спр. 1114]. У посланні він подав ряд слухних порад і пропозицій щодо прийняття нових законів, кадрової політики та нових призначень у міністерстві та поділився міркуваннями щодо власної долі. Зокрема, Д.Маркович радив терміново прийняти закон про мову, наголошуючи про непевність ситуації, а також висловив своє бачення подальшої розбудови системи судочинства в державі та повідомив про наміри щодо своєї участі в державних справах. Разом із тим, він повідомив С.Шелухіна, що залишається у Вінниці: “Я тут потрібний: треба вибрати до Конгресу кращих і поміркованих людей, а я маю великий вплив і все для цього зроблю” [11, спр. 1114].

10 січня 1919 р. кандидатуру Д.Марковича було ухвалено на посаду “найвищого судді” [16, арк. 43-46 зв.]. Тоді ж під потужним натиском більшовицького війська виникла неминучість втрати Києва, що змусило уряд УНР залишити місто і 2 лютого 1919 р. переїхати до Вінниці. Неспроможність соціалістичного уряду В.Чехівського навести лад у країні спонукала до його швидкої відставки. Сформувати нову Раду Міністрів Української Народної Республіки Директорія доручила С.Остапенку [2], який мав за мету пошук шляхів захисту завоювань Української держави від зовнішньої загрози та стабілізації ситуації в самій УНР [5, с. 14-15]. До складу новоствореного уряду запросили Д.Марковича, затвердивши керуючим справами міністерства юстиції. Він активно приступив до законотворчої діяльності та впорядкування правових засад громадянського суспільства [3].

Критична ситуація з постачанням продуктів харчування і забезпеченням війська необхідним озброєнням змусила Директорію створити надзвичайні торговельно-фінансові місії для налагодження контактів із іншими країнами світу. На початку березня 1919 р. Д.Маркович був включений до складу урядової делегації для ведення переговорів із представниками Антанти, які тоді бачили себе повними господарями в Україні і бажали взяти під своє загальне керування як фінанси, так і залізницю. Вони не визнавали владу Директорії, а тому створювали всілякі перешкоди у перебігу української дипломатичної місії. На черговому раунді переговорів в Одесі треба було “заключити умови згоди з представниками держав Антанти українській стороні не вдалося”. Водночас стрімкий розвиток військових дій на півдні України створив французьким і грецьким військам небезпеку неминучої поразки з боку більшовиків, а тому поспішно покидали в місто [15]. Частина місії УНР залишила Одесу, а Д.Маркович разом із ще одним членом делегації потрапив у більшовицький полон.

Через сім місяців постійних допитів, використавши сприятливі обста-

вини, Дмитро Васильович утік, що описав у своєму нарисі “З полону до дому”, опублікованому в газеті “Шлях” в жовтні 1919 р. Після повернення до Вінниці Д.Маркович довідався, що в зв’язку з демісією уряду С.Остапенка його теж було звільнено з посади [15]. Досить поважний вік (71 рік) і погіршення здоров’я не дали змоги Д.Марковичу бути корисним урядовим структурам за основним фахом, а тому він вирішив відійти від активної державницької діяльності та вийти на заслужений відпочинок.

У листопаді 1919 р., перебуваючи у Кам’янці-Подільському з пенсійними справами, Д.Маркович намагався підтримати своє здоров’я. “Торе мене до Кам’янця привело, – писав він, – мусив їхати в теплі краї, щоб підтримати зовсім розбите здоровля й тим продовжити своє життя, – може ще стану корисним своїй Батьківщині – Україні” [10]. Залагодивши всі справи, публіцист намагався повернутися до Вінниці. Однак після введення до Кам’янця-Подільського на запрошення української сторони польських військ, було запроваджено іноземну адміністрацію. Існуючий порядок виїзду з Кам’янця за “візою” польського командування, при тому аж із Варшави, остаточно вивели Д.Марковича з рівноваги, й усі зусилля в лікуванні стали марними. Лише напередодні Нового року за допомогою подільських кооператорів йому вдалося вирушити у подорож до Вінниці [13, с. 225]. Про цю подію видатний громадський та державний діяч написав в останньому, але не повністю опублікованому нарисі “Від Кам’янця до Вінниці”, частина якого була вміщена в газеті “Наш шлях”.

Загалом, на союз Директорії УНР з Польщею, укладений С.Петлюрою у травні 1920 р., і його роль у захисті інтересів України Д.Маркович особливих надій не покладав. Вітаючи спільні військові дії проти більшовиків, він усе ж таки надіявся на встановлення “нашої твердої української влади”. “Кажуть, нібито поляки йдуть, – висловлювався з цього приводу в згаданому нарисі Д.Маркович, – ну нехай ідуть, то все ж свої люде, до єдиної і неділимї не потягнуть” [10]. Ймовірно, він розумів намагання С.Петлюри зберегти нашу державу і захистити український народ від більшовицького та великодержавного російського підкорення.

На жаль, розпочатий у червні 1920 р. наступ червоних, запеклі бої українських військ із радянською армією завершилися в листопаді завойованням останньою усієї території Подільської губернії [4, с. 42]. Життя Д.Марковича потьмарилось сумом і гіркотою від споглядання агонії української демократії, були втрачені всі сподівання письменника й публіциста на досягнення його мети – працювати серед вільного народу в незалежній Україні...

Помер письменник 9 грудня 1920 р. у Вінниці.

Сьогодні творчий набуток Д.Марковича, на вівтар якого він офірував своє життя, досвід, знову прийшов до народу і став художнім відкриттям, що несе в собі неповторний заряд духовного, інтелектуального й емоційного впливу. Публіцистичні твори Д.Марковича можна назвати школою мистецтва, добра, любові та людинознавства.

Громадський діяч, просвітник, письменник та публіцист “з таким ясным світоглядом, з такими надіями на людину, на її потенціальну здатність до добра” [6, с. 512], як написав про нього академік С.Єфремов, не може лишити байдужими нас, пробуджує в кожному зерна добротворчості. У живописному художньому світі Д.Марковича пульсувало життя, рухалося в драматичних конфліктах потоку людських долі і характерів: відтворено напружені пошуки думки, зіткнення людських пристрастей та емоцій. Це органічне злиття істини з високим гуманізмом у його творах багатоаспектно розкривалося в майстерному відображенні людського в людині.

Використані джерела:

1. Біографія Марковича Д. В. // Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім.В.І.Вернадського НАН України. – Ф. X. – Спр. 4850. – Арк. 1-1 зв.
2. Вісник УНР. – 1919. – № 10. – 4 с.
3. Вісник УНР. – 1919. – № 8. – 4 с.
4. Воловик, В. П. Останні події Української революції 1917–1920 рр. / В. П. Воловик, Ю. А. Зінько // Наукові записки Вінницького держ. ун-ту ім.М.Коцюбинського. Вип. III. Серія: Історія / За заг. ред. проф. П.С.Григорчука. – Вінниця, 2002. – 184 с.
5. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. – Т. 1 / Упоряд.: В. Верстюк та ін. – К. : Вид-во ім.О.Теліги, 2006. – 172 с.
6. Єфремов, С. Історія українського письменства / С. Єфремов. – К.: Феміна, 1995. – С. 512.
7. Історія української літератури XIX століття (70-90-ті роки): У 2 кн. Підручник / О. Д. Гнідан, Л. С. Дем'янівська, С. С. Кіраль та ін.; За ред. О.Д.Гнідан. – К. : Вища шк., 2002. – Кн. 1. – С. 293.
8. Маркович, Д. По степах та хуторах: Оповідання. Драма. Спогади / Д. Маркович. – К. : Дніпро, 1991. – 480 с.
9. Маркович Дмитро // Енциклопедія українознавства. Т. 4 / Гол. ред. проф. д-р Володимир Кубійович. – Л. : НТШ ім.Т.Шевченка у Львові, 1994. – С. 1470.
10. Наш шлях. – 1920. – № 109. – 4 с.

11. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім.В.І.Вернадського НАН України. – Ф. XI. – Спр. 1114.
12. Подільська воля. – 1917. – № 1. – 4 с.
13. Рекрут, В. П. “З людьми і для людей...” (Дмитро Маркович в українському національно-визвольному русі: кінець XIX – початок XX ст.) / В. П. Рекрут. – Вінниця : ПП Балюк, 2006. – 340 с.
14. Русова, С. Дмитро Маркович (Посмертна згадка) / С. Русова // Літературно-науковий вісник. – Кн. III. – 1912. – С. 33.
15. Шлях. – 1919. – № 48-49. – 8 с.
16. ЦДАВО України. – Ф. 1065. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 43-46 зв.

Summary

In this article we deal with the main directions of social, editorial activity and public works of D. Markovych at the period of building of our country of 1917–1920 years.

Key words: Dmytro Markovych, social figure, editor and publisher; Ukrainian revolution, patriotism, press, independent state.

Одержано 23 травня 2011 року

УДК 001(477)(092)“1910/1912”

С.М.Єсюнін

Брати Смоличі у Кам'янці-Подільському

У розвідці подаються біографічні матеріали про юнацькі роки (1910–1912) історика і богослова Ігоря Смолича та письменника Юрія Смолича, які вони провели у місті Кам'янці-Подільському. Також подані відомості про їх батька – педагога Корнелія Смолича.

Ключові слова: Ігор Смолич, Юрій Смолич, Кам'янець-Подільський.

Серед видатних людей, чие життя пов'язане з Поділлям, і зокрема з Кам'янець-Подільським, видне місце займають брати Ігор та Юрій (Георгій) Смоличі.